

TÜRK TARİH KURUMU TARAFINDAN ALACA HÖYÜKTE 1936 YAZINDA YAPTIRILAN HAFRİYATTA ELDE EDİLEN NETİCELER

Dr. Hamit Zübeyr Koşay

Hafriyat Direktörü

Türk Tarih Kurumu tarafından 1936 yaz mevsiminde yaptırılan Alaca Höyük hafriyatının raporu ayrı bir kitap halinde çıkacaktır. Belleten'de bu hafriyatla elde edilen neticeler hakkında kısaca malûmat vermekle iktifa edeceğiz.

Bu seneki ödevler ve dolayısıyla kazılacak alan azçok önceden taayyün etmişti. Başta, geçen sene rastlanan katları kat'i olarak aydınlatmak ve türlü mimari katları açık olarak ayırmak, imkân derecesinde bakır çağının çok mühim olan yapı ve yerleşme şeraiti hakkında yeni belgeler elde etmek icap ediyordu. Ayrıca bu sene herhalde ana toprağı bularak Höyükte kültürlerin biribiri arkası teakubunu başlangıcından itibaren göstermek icap ediyordu. Bu ödevlerin geçen seneki hafriyat alanı yöresinde en iyi başarılabilceğı aşikârdı. 1935 te kazılan alanın şark ve garbına rasgelen evlerin istimplâk işi henüz bitmediğı, şimalinde ise Höyüğe yağan yağmurların mühim bir kısmı biriktiğı ve anası arkı da buradan geçtiğı için nisbeten serbest olan cenup alanında çalışmak imkânı kalıyordu.

Katların sıralanma tarzını tetkik edebilmek için 20 santimetreden 20 santimetreye kadar olan topraktaki bütün çanak-çömlek kalıntıları toplandı. Profiller özenle incelendi. Bundan başka hafriyat alanının garp tarafında 2,50-3,00 metre genişliğinde bir saha üzerinde kontrol hafriyatı yapılarak bu seneki kültürün silsile ve teakubu, mimari katların bölünüşü teftiş edildi. Geçen sene bulunan mezarların ait oldukları mimari katların tavzihine çalışıldı.

Hafriyatın cenup alanındaki derin kazı büyük teknik müşkülât içinde devam etmiştir. 9,50 metreden 10,00 metreye kadar kuvvetle gelmekte olan zemin suyu ile mücadele icap etti. Maamafih burada

da türlü ikametgâh hatlarını açık surette tesbit ve 13,81 metrede anatoprağı bulmağa muvaffak olduk.

Hafriyat safahatını takip ve tesbit eden fotoğraf belgelerine, plânlara, eserlerin tanıklığına ve nihayet kontrolü teshil için bililtizam yerinde bırakılan ve muayyen kültür katlarını temsil eden setlere nazaran Alaca Höyük'ün stratigrafik şemasını şu suretle çizebiliriz :

Derinlik	Kültür çağı	Mimarî kat	Takribî tarihi
1.45-200	I	Osmanlı Selçuk Bizans Roma Hellenistik Frikya Posteti	M. E. on birinci asırdan zamani- mıza kadar
3.25	II	2 Boğazköy Bü-	M. E. takriben 1600 dan 1200 e kadar
3.50		3/a yük Eti	
4.60		3/b Devleti	
5.80		4 İlk Eti Devleti	M. E. 2000 den 1700 e kadar
6.50	III	5 Bakır çağı B.M. R. T. A	Takriben M. E. 3 üncü bin yılın ilk nısfı, belki de 4 üncü bin yılın son- ları.
7.40		6 A. C	
9.06		7	
9.57		8	
10. 7		9 Kalkolitik	
10.76	IV	10	
11.40		11	
12.05		12	
12.80		13	
13.78		14	
13.81		15 Anatoprak	

Bu şemayı göz önünde bulundurarak kültür katlarını gözden geçirelim :

Kalkolitik: diye andığımız en eski kültür çağında (çağ: IV) altı ikamet edilmiş kat (8 inciden 14 üncüye kadar) tesbit edebildik. Bu katlarda rastgelen eserler-fakirliğinden sarfınazar edilecek olursa-mahiyet itibarile Alışar Kalkolitiğinden ayrılmıyor. Çanak çömlek ve tedfin tarzı (toprağa açılan basit çukur taşlarla sanduka haline konmuş ve ölü dizleri bükük yatırılmıştır) Alışar-dakinin aynidir. Burada bulunan iskeletlerden biri oldukça sağlam çıktığı için kafatası yapıştırılarak ölçülebilecektir. Fakat bu bir çocuk iskeletidir.

Kalkolitik çağın sonlarına doğru bakır çağına has iki çanak tipinin prototipini buluyoruz. (İç ve dışı kırmızı boya astarlı ve içi siyah dışı kırmızı olan çeşit). Bu kültür çağı en azı Milâttan önce dördüncü bin yılın ortalarına ulaşmaktadır.

Bakır çağı:

Alışar ve Ahlatlıbele kıyasla bakır çağı adını verdiğimiz Höyükteki üçüncü kültür çağının dört metrelik kalınlığı dört mimari katı ihtiva ve Alaca Höyük'ün en mühim kültür katını teşkil etmektedir.

Hükümdar ailesine ait mezarlar geçen ve bu sene 6,25, 6,75, 7,80 ve 8,50 metre derinliklerde olmak üzere bu çağda bulundu.

Alaca Höyük bakır çağında şu çeşit çanaklara rastgelinir:

1 — Alışar 1. tarzında içi ve dışı kırmızı iyi boya astarlı ve perdahlı çanaklar.

2 — Yortan ve Ahlatlıbel tarzında siyah boya astarlı, perdahlı ve çok defa kabartmalı çanaklar.

3 — Ahlatlıbel tarzında dışı kırmızı ve içi siyah hulâsa alaca renkli çanaklar.

4 — Eti çağında tornada yapılmış örneklerine rastgelen fakat bakır çağında elde yapılan gri çanaklar.

5 — Parmak veya tırnakla yahut bir aletle derince iz yapma suretile süslenen kertikli çanaklar.

Bunlardan 1. ve 3. ün prototiplerine kalkolitik çağının sonlarında dağınık olarak rastgeliyoruz. 2. de gösterilen eserler nadir oldukları için belki de ithalât eşyasıdır. 4. te gösterilen griler de bu mıntakaya has görünmektedir. 5. teki kertikli çanaklar ise şimdiye kadar Turova, Kumtepe, Ahlatlıbel ve Alışarda meçhul yeni

bir unsurdur. (Alisharda ancak 3 parça malûmdur). Gündelik dirimde kullanılan bellibaşlı kapkaçak olduğu için ithalât eşyası olarak bakılmasına da imkân olmadığından esas halk kütesinin veyahut onu teşkil eden mühim bir unsurun birlikte getirdiği iptidai san'at mahsulüdür. Bu kertikli çanaklara Cenubî Rusyada, Urallarda mebzulen rasgelinektedir. Ve şarktan gelen göçmenler ta Avrupanın içerle rine kadar götürmüşlerdir. Buna nazaran Alaca Höyük Bakır Devri kültürüne şimali şarkiden gelen bir kültürün kuvvetli tesirini kabul etmek zaruridir. Altın ziynet eşyası ve plastik eserlerin Koban kültürü ile ilgisi de bunu teyit etmektedir. Diğer taraftan Ur'daki kral mezarlarından (meselâ Alaca M. A mezarında bulunan taç üzerindeki motifle Ur'un meşhur kaması üzerindeki motif ve saire) ve Mari'de bulunan tezyinat eşyası, Hazer denizi cenubundaki Gümüştepe'de bulunan eserlerle bariz münasebet ve benzerlikler mevcuttur:

Bu kültür çağının tarihini Milâttan önce üçüncü bin yılın başlangıçlarına yahut daha eski zamana almak hususunda Alishar I. de Cemdetnasır tipindeki mühürlerin bulunuşu ve Alishar I. çanaklarına Alacada da rasgelineşi saik olmaktadır.

Bakır çağının ilk mimarî katı (üstten itibaren 5 inci kat) nasıl dehşetli ve şümüllü bir yangın geçirmişse 3 üncü mimarî katı (üstten itibaren 7 inci kat) ın zamanına göre muhteşem duvarları bir felâket neticesi tamamile yıkılmıştır. Bu sene 8,00 - 8,50 metre derinlikte bulunan mezarlar bu katla yaşittir.

Eti Çağı:

Bu kültür çağını Boğazköy ve Alishar buluntuları etraflı surette tanıtmıştır.

Eski Eti mimarî katında (üstten itibaren kat 4) büyük bir yapının temelleri bulundu. (Bu yapının temelleri kısmen altındaki yangın ve yıkıntı tabakasına kadar sokulmuştur.) Burada bulunan küçük eserler bu çağ kültürünün yüksekliğine tanıklık ediyor. Bulunan yapıların ilk Eti Devleti çağına ait bir saray veya mabet aksamı olması muhtemeldir.

Nisbeten fakir olan 3/a ve 3/b katlarının eski Eti Devletinin söndüğü ve yeni Eti Devletinin henüz kurulmak üzere olduğu çağa tesadüf ettiğini sanıyoruz.

Son Eti mimarî katı (üstten itibaren 2) nin ait olduğu kültür çağı muhakkak Büyük İmparatorluk çağına rasgeliyor. Hafriyat alanının şarkında muazzam ve iyi muhafaza edilmiş bir mabet veya saray meydana çıkarıldı. Bu yapının büyük bir kısmı henüz

toprak altındadır. Hiçbir zaman ikmal edilmemiş olan İsfenksli Kapının bu büyük yapı ile uzaktan yakından bir münasebeti olduğu anlaşılıyor. Bu abidevî yapı ihtimal bu kültür çağının son eseridir. Ondan sonra Ege halklarının büyük göçü bu medeniyeti yıkmıştır. Bu tarihten itibaren şimdiki malûmatımıza istinaden, Alaca Höyük büyük yerleşmeğe saha olmuyor. Ancak Höyük'ün çok cüz'i bir kısmının kazıldığını göz önüne getirmeliyiz. Ezcümle isfenks seviyesinden 15 metre yüksek olan yerde bir kale mevcutsa Frikyalılara ait müstahkem burçların bulunması muhtemeldir. Burada Frikyalılar çağında bir şehir olduğu evelce tarlada bulunan Frikya yazıları ile sabittir ve Kalehisardaki Frikya Kalesi yeri de buradan uzak değildir.

Şunu da ilâve edelim ki bu sene en üstteki bakır çağı katında (yangın katında) bulunan bazı çanakçömlek kırıkları Kültepe ve Alışar III. ün malûm renkli ve elle yapılmış çanakları gibidir. Bu halde kalede tıpkı Alışarda olduğu gibi bakır çağı katı ile Eti katı arasında eski bronz çağı kültürüne ilerki araştırmalarda rastgelinebilir.

Alaca Höyük kazısı tarih ilmine yeni ne verdi ?

Neticeleri şu suretle hulâsa mümkündür :

1 — Bu seneki hafriyat neticesinde Turova ve Alışardan sonra Anadolu'da 3 üncü bir şehir bulunmuştur ki kablettarih ve tarihî devirlere ait kültür katlarını mukayeseli surette ve bugünden başlamak üzere tetkik imkânları hâsıl olmuştur. Höyükte muhtelif kültür katları birbirinden gayet bariz bir surette ayırt edilebildiği için bundan sonraki araştırmalarda Alaca Höyük bellibaşlı istinat noktası teşkil edecek ve yeni buluntular ona nisbet edilerek anılacaktır.

2 — Alaca Höyük hafriyatı neticesinde bakır çağı yapıları arasında Milâttan önce üçüncü bin yılın ilk nısfının (belki de dördüncü bin yıl sonunun) kültür tekâmülünü aydınlatan fevkalâde mühim eserler bulundu. Turovanın ikinci katında bulunan eserlerin tanıklığı ile Anadolu'nun garp sahillerinde Milâttan evel üçüncü bin yılın başlangıcından itibaren yüksek bir kültürün başlangıcını biliyorduk. Bulunan eserler bu şehrin daha ziyade bir ticaret yeri olduğunu öğretmişti. Alışar hafriyatı ise aynı çağda Orta Anadolu'da bir şehir hayatının inkişaf ettiğini göstermişti. Ahlatlıbel hafriyatı ise her iki kültürün tahminen muasır olduğunu meydana koymuştu. Alaca Höyükte Turova II. nin hazinelerini gölgede bıraka-

cak ve kendi çağının Mezopotamya ve Mısır kültürü ile aynı derecede yüksek maddi kültürle müterafik siyasî bir merkez bulundu ki, şimdiye kadar bu meçhuldü.

3 — Turovanın alt katlarında rastlanan insan çehresi biçimindeki kaplarla, askı ipi geçmeğe mahsus deliklerle mücehhez bir çeşit kulplu çanaklar ve nihayet iki yanında mütenazır iki kulpu olan mahrutî içki bardaklarının Alaca Höyük'ün bakır çağında bulunuşu Turova II. kültürünün Orta Anadolu kültüründen müstakil olmadığı hakikatini meydana koydu.

4 — Bilindiği üzere uzun lâmalı, kabzesi içinde bu lâmanın incelmelerinden husule gelen bir dil ile mücehhez bulunan kılıca (Griff Zungenschwert) Nordik kılıç adı verilmekte ve menşei şimal memleketleri sayılmaktadır. Bu tarz kılıcın Alaca Höyükte bakır devri M. a. mezarında bulunmuş olması verilen hükümlerin tashihini icap ettirecek mahiyettedir.

5 — Bu seneki hafriyat mevsiminde Alaca Höyükte bakır devri tabakasında 8,00 - 8,50 metre derinlikteki mezarlarda ayrı ayrı olarak ölüye sunulan ziynet eşyaları arasında işlenmiş demir eserler bulundu. (M. a. 30 - 40). Bulunuş şeraitine göre bunların hariçten düşmüş veya atılmış olmasına ihtimal olmadığı gibi mezarların ait olduğu çağdan gayrı bir çağa aidiyetleri de imkânsızdır. Bu bulunuşun tarih için büyük ehemmiyeti vardır. Şöyle ki:

Kültepe yanındaki Asur ticaret kolonilerinin Milâttan evvel 2000 senelerine doğru (sonuncu sukut tarihi M. E. 1950) Asurdan kalay madeni ile kumaş getirdiklerini ve mukabilinde bilhassa bakır aldıklarını biliyoruz. Kıymetçe bakırın gümüşe nisbeti 1/46 dan 1/180 e kadar değişmektedir. Kültepedeki Asurca metinli tablette gümüşten 14 misli, altından 5 defa kıymetli bir madenin mevcudiyetinden ve bunun ziynet eşyasının imalinde kullanıldığından bahis vardır. Bu meçhul ve kıymetli madenin bugün demir olduğunu birçok ilim adamları zannediyorlar. (Bakınız: Götze K. A. Sayfa 75).

Garpta yazılan bazı tarihler demirin ana yurdunu şimdiye kadar Anadolunun şimali şarkisinde ve Cenubi Kafkasyada aramaktadırlar. Anadoluda bakır ve demir madenlerinin maden işçiliğine büyük bir hamle verdiğini kabul etmekle beraber madencilik ilk inkişafının Orta Asyada olduğuna kaniiz.

Alaca Höyükteki demirler şüphesiz Asurca kaynaklarda zikri geçen ve altından 5 defa daha kıymetli olan demirden takriben bin sene daha eskidir. Ve hiç şüphesiz şimdiye kadar tesbit

olunabilen işlenmiş en eski demirlerden biridir. Kilolarca tutan altın ziynet eşyası arasında demirin bu kadar az oluşu onun kıymeti hakkında sarıh bir fikir verebilir.

Şimdiye kadar en eski işlenmiş olarak tesbit edilen demir Mısırdaki G. A. Weimwright tarafından 1911 de Gerzak'ta iki predinastik mezarda bulunmuştur. Bunlar ceman 9 adet demir ziynet boncuktan ibarettir. Ve zamanca predinastik çağın ortalarına isabet etmektedir. (Takriben Milattan evvel 3200 sene)

Wolley'in Ur'da bulunduğu, ağılebi ihtimal bir kamaya ait demir parçalar Milattan önce 3,100 senelerine aittir. Soğuk iken dövülerek işlenmesine ve meteor demirinin de tıpkı bunlar gibi muayyen nisbette nikeli ihtiva etmesine bakarak meteor demirinden yapılmış sanıyorlardı. Knosos'ta 1927 de Orta Minos çağına ait (M. E. 2000) bir mezarda demir parçaları bulunmuştur. Bulunan bu parçaların da meteor olduğu zannedilmektedir. Fakat Mısırdaki Cheops ehlamında (takriben M. E. 2900 sene) bulunan yassı demir parçası ve Suriyede Abidosta VI. ıncı sülâle çağında (takriben M. E. 2,600 sene) bir dokumaya kıymetli bir eser gibi sarılmış bulunan demir meteor olmayıp arzî (terreste) demir sanılmaktadır.

(Bakınız : A. Person : Eisen und Eisenbereitung in aeltester Zeit 1934 Lund. ; E. Kirsten : Gnomon, januar 1935 teki tenkid)

H. Frankfort'un Telasmerde bulunduğu demir eserler de hafirin kanaatine göre Milattan evvel 3 üncü bin yıla ait işlenmiş demir cümlesindedir. (Iraq Excavations of the Oriental Institute 1932 - 1933 H. Frankfort)

Alaca Höyükteki demir eserler meteor demirinden olmamakla beraber bulunuş şeraitine göre M. E. 3000 senesinden daha muahhar olmalarına imkân yoktur. Şu halde bu demir eserlere işlenmiş en eski demirlerden biri olarak bakmak lâzımdır.

6 — Alaca Höyük bakır devri kültürü Koban kültürü ve Cenubi Rusyanın preiskitik kültürü ile kuvvetle ilgilidir. Anadoludaki maden kültürünü şimali şarkiden gelen göçmenler inkişaf ettirmişlerdir. Höyükte istilleştirilmiş güneş kurslarla beraber bulunan hayvan figürinleri süs olmayıp zoomorph tefekkür tarzının sembolik ifadesi olan dinî alâmetlerdir. Sancakbaşı gibi kullanılan geyik ve inek heykelleri theriomorph dünya görüşüne tanıklık eden birer totem ve diğer tabirle mucizevî hayvan şekline bürünmüş efsanevî bir ceddi âlâdır. Şimdiye kadar bu kültürün izlerini Eurasia'nın bazı bilginlerce Atlıhalklar = Reitervölker adı verilen

göçmenlerinde de rasgeliyoruz. Ve şüphesiz bu "primer,, kültürün asıl ana yurdu şimdiye kadar yapılan tesbite göre Orta Asyadır. Sonra bu kültür Çinden İskandinavaya kadar derin izler bırakmış ve insanlığın tekâmülünün mühim bir kademesini teşkil etmiştir. Alföldi, Menghin ve bilhassa Koppers'e göre bu kültürün baş mümessilleri Altaylılar, belki de kısmen Ural - Altaylılardır. Koppers'e göre Indugermanlıların ecdadı bu kültürü Altaylılardan öğrenmişlerdir. (Anthropos. 1935. Koppers: Die Indogermanen Frage). Bu hükümlerin birinci derecede Türklere şümulü olduğu şüphesizdir.

Bilindiği üzere Garp Türklerinin Hükümdarı kurttan neşet etmekle beraber mukaddes dişi geyikleri vardır. Bu dişi geyik aynı zamanda oymağın halik anasıdır. Hün menşe efesanesine göre de mucizevi geyik yurt kuran kahramanlara rehberlik etmektedir. Bugün bile Anadolumuzda bu geyik efsanesi yaşamaktadır. [Kaygusuz Aptal ve Aptal Musa Sultan menkıbesinde Kaygusuz ava çıkıyor, bir geyik görüyor, ok atıyor geyik kaçıyor. Nihayet Elmalıda (Teke Köyünde) Aptal Musa zaviyesine kadar geliyor. Geyik izini oraya kadar takip ediyor. Zaviyeye giriyor, geyiği soruyor. Aptal Musa Sultan Kaygusuzu (ki o zaman adı Gaybî idi) hüsnükabul ediyor. Ve cübbesinin altında bir ok çıkarıp Kaygusuzu veriyor. Bu ok Kaygusuzun geyiğe attığı oktur.

Bay Naci Kumun topladığı bir Tahtacı nefesinde de aynen şu satırlar vardır :

Sana derim sana geyik erenler,
Bize sevda sana dalga verenler,
Diyorum Mevlâdan onmaz vuranlar
Kaçma geyik kaçma avcı değılim,

mısraları vardır.]

Zikri geçen bu İç - Asya kültürüne biz Türk Kültürü diyoruz. Tarihi devirlerde Hungunular, Siyempiler, Juvan Juvuanlar, Topalar, Gök Türkler, Uygurlar, Balamir ve Atillâ Hunları, Avarlar, Proto Bulgarlar, Yurt kuran Macarlar, Peçenekler, Kunlar, Karahanlılar, Kalaçlar, Selçukiler, Toloniler, Türk Memlûkleri, Altınordu Hanları, Harzımşahlar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Karamanlar, Timoriler, Gürgeniler, Osmanlılar gibi adlarla anılan Türk ırkına mensup halkların Bahrimuhitikebirden Akdeniz hattâ Atlas denizine kadar birinci derecede tarihi faktör olduklarını, Devlet teşkili hususunda büyük olgunluk gösterdiklerini, Budizm, Manihaizm, ve nihayet İslâm gibi büyük dini fikirlerin müdafaasını üzerlerine

aldıklarını ve san'at cereyanlarını doğudan batıya ve batıdan doğuya naklettiklerini ve bunların fevkinde asli değerde medeniyetler yarattıklarını görüyoruz. Türk ırkı kablettarih devirlerde de aynı derecede faaldi. Milâttan birkaç asır evel Bahrimuhiti-kebirden Bahrihazere kadar büyük bir imparatorluk kuran Türklerin tarih sahifesine birden bire çıkıverdiklerini sanmak büyük saflık olur. Alacada ve diğer hafriyatlarda bulunan belgelerin ışığıle mazinin karanlıklarında yavaş yavaş İç Asyadan kopup dünyaya yayılan teşkilâtçı babalarımız beliriyor. İlerdeki araştırmaların bu hakikati daha iyi meydana koyacağına eminiz.